

ATATÜRK VE MİLLÎ KÜLTÜRÜMÜZ

AYDIN SAYILI*

Atatürk kültür ile uygarlık hakkında, 1930 yılında, şöyle konuşmuştur: “Bence medeniyeti (uygarlığı) harstan (kültürden) ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir, tarif edeyim. Bir insan cemiyetinin; a) Devlet hayatında; b) Fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; c) İktisadî hayatta, yani ziraatte, sanatta (endüstri, sanayi) ve ticarete; kara, deniz ve hava münakaleciliğinde, yapabildiği şeylerin muhassasıdır.” Atatürk’ün bu kültür tanımı bize Profesör Afet İnan’dan intikal etmiştir. (Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeleri* 1969, s.276)

Böylece, Atatürk’ün insan faaliyetlerini üç büyük gruba ayırdığı görülüyor. Bunlardan ilk olarak zikr ettiği devlet hayatının kapsamı içine yönetim, hukuk ve siyaset gibi alanlar girer. İkinci grup olan fikir hayatı içinde, görüldüğü üzere, Atatürk “ilim ile içtimaiyat ve güzel sanatlar”ı zikrediyor. Böylelikle, burada, matematik ve doğa bilimleri gibi sağın ve deneysel bilimler yanında toplumbilim veya beşerî bilimler ile güzel sanatlar bu grubun içine girmiş oluyor. Üçüncü grup olan iktisadî hayat kapsamı içinde ise endüstri ile kara, deniz ve havadaki ulaştırma faaliyetleri ile iletişim faaliyetleri bulunmaktadır.

Yine, Afet İnan’ın tuttuğu bir nota göre, Atatürk 1936 yılında kültür sözcüğünün tanımlanması konusunda şunları söylemiştir:

“Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür”. Bu sözü burada ayrıca izaha lüzum görmüyorum. Çünkü bu, Türkiye Cumhuriyetinin okullarında birçok vesilelerle eser halinde tesbit edilmiştir.

“Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mâna çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir.

“Yine insan enerjisi ile fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayışı anlamında “insanım” diyen bir vâf-ı mahsusu olur.

* Ord. Prof. Dr., Atatürk Kültür Merkezi Başkanı.

İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca, kültür, yukarıda işaret ettiğimiz insanlık vasfında insan olabilmek için bir esasî unsurdur.

“Bunu kısaca izah edelim: Kültür tabiatın yüksek feyizleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içinde çok şey mündemiştir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık v.s. Bunların hepsi insanlık vasıflarındadır. İşte kültür kelimesini mastar şekline soktuğumuz zaman (kültür geliştirmek, kültür yaymak) insana verdiği yüksek vasıfları kendi çocuklarına, hafidlerine ve âtisine vermesi demektir.

“Buraya kadar anlatmak istediğimiz, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti çocukları kültürel insanlardır (çocuklarının kültürel insanları olduklarıdır (?)). Yani hem kendileri kültür sahibidirler, hem de bu hassayı milletlerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarına kaamidirler.” (*Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar*, 1959, s. 261-262).

Bu ikinci metni az çok sadeleştirilmiş ve yorumlanmış olarak şu şekilde özetleyebiliriz: Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, gözlemlerini anlamlandırmak, karşılaştığı olaylardan ve durumlardan ders almak, bu gibi konular üzerinde derinlemesine düşünebilir durumda olmak yetkisidir. Kültür kazanmak ise zekâyı terbiye etmektir. İnsan enerjisi ile ve doğadan (bu doğa'ya insan tabiatı da dahil olsa gerektir) yararlanma yolları bulunduğça onun tükenmez yardımıyla belirip oluşan bu terbiye edilmiş, eğitilmiş, zekâ türü, yani kültür, insan oğluna özgü bir vasıftır.

Görüldüğü üzere, Atatürk kültürü toplum faaliyetlerinin tümü olarak ele aldığı gibi, toplumu oluşturan bireylerin çeşitli durumlar karşısında zihinsel bir vaziyet alış; insan zihnini süsleyen bilgi dağarcığının içerdiği ve özellikle, insan zihnindeki özümlemiş ve bütünleşmiş bilgi birikimi olarak da tanımlanmaktadır.

27 Ekim 1922'de Bursa'da yaptığı bir konuşmada Atatürk şöyle diyor: “Gözümüzü kapayıp mücerret yaşadığımız farz edemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız.... Bil'akis, müterakki ve mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. ...”

Atatürk bir başka vesile ile de (29 Ekim 1923) şöyle konuşmuştur: “Memleketler muhtelifdir. Fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için bu yegâne medeniyete iştirâk etmesi lâzımdır. ...” Atatürk böylece, uluslar arasında ortak olan bu uygarlığın çağın en yüksek uygarlık düzeyini temsil eden uygarlık olarak tanımlamaktadır.

Genellikle kültür kavramı yanında bir de millî kültür kavramı özel bir önem taşımaktadır. Millî kültür genel olarak kültürün, tümü ile, ayrı ayrı milletlerdeki durum ve şekil anlamına gelebileceği gibi bu terimin bir ulusun başka uluslardan ayırd edilmesinde rol oynayan, o millete kendine özgü kişiliğini veren vasıf ve özelliklerini içermesi ve sadece böyle bir kültür kesimi ile sınırlandırılması gerektiği de düşünülür. Bundan ötürü, birçok düşünürlerimiz millî kültür terimine tekabül etmek üzere statiklik vasfını taşıyan bir kültür kesimini tasavvur ederler ve millî kültür denince pek değişmelere uğramayan, durağan olan, bir kültür türü düşüncesini vurgulamak eğilimini gösterirler.

Uygarlıkta, uygarlığı oluşturan hususlarda bir yandan uluslararası tırmanışların gerisinde kullanmaya çalışırken öte yandan da kendimize özgü kültürümüze ve geleneklerimize sadakatle bağlı kalmamız gerektiği düşüncesi böyle bir tezle temellenmektedir. Böylece, geçmişten kopmadan geleceğe uzanmayı başarmak söz konusu olmakta, güç bir sorun olarak belirginleşmektedir.

Fakat buradaki “geçmişten kopmamak” ifade kalıbı sarih olarak ne anlama gelir? Bunu düşünce bulanıklığına pek yer bırakmadan açıklığa kavuşturmak icab eder. Yani, bu düşüncenin temelinde şöyle bir eğilim yatmaktadır: Değişen dünyaya ayak uydurmak, genellikle, kültürümüzden kopmayı beraberinde getirmektedir; bu ise tehlikelidir. Benliğimizi kaybetmek demektir.

Bu durum bir kötümserliği ya da kendine güvenme yetersizliği unsuru da içerir mi? Böyle bir soru akla geliyor. Çünkü öte yandan da, ilerleyen dünyada geride kalmışlık, ya da ilerleyip gelişme yolunda dev adımları atmak gücünde olan irili ufaklı milletlerin yanında dışa aşırı bağımlılık kulaklarımızda tehlike çanları duyar gibi olmamıza yol açıyor. Gerçekten, çok iyi niyetli görünmeyen bir dış uluslar topluluğu ortamında kendi kaderini çizip belirleyebilme gücünden yoksun bulunma durumunun millî gururun zedelenmesine neden olacağı ve millî kültür açısından muhakkaktır. Şu halde, açıkça, konuda can alıcı bir sorun da uluslararası acımasız rekabet konusunda, üstünlük yarışmasında, düşümlenmekte, kenetlenmektedir.

Atatürk de millî kültürümüzde kendimize ait özel çizgilerin silinmesi gerektiğini vurgulamış, kendi beğendiğimizden fedekârlık yapmaktan ve körü körüne taklitçiliğe saptıktan kaçınmamıza öğütlemiştir. 1921 yılında Bursa’da topladığı Millî Eğitim Kongresinde dil ve ifadesinin sadeleştirilmiş şekliyle şöyle söylemiştir:

Millî eğitim ve öğretim programından söz ederken eski devrin hurâfelerinden, bize özgü vasıflarımızla hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî seciyemizde uyumlu bir kültür kast ediyorum. Çünkü millî dehamızın tam bir şekilde gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Herhangi bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takib olunan yabancı kültürlerin zararlı neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, "Harâset-i fikriyyé", zeminle (tinsel ortamlar; köklü belgeler, karakteristiklerle) mütenasıptir (orantılıdır, uyum halindedir). O zemin milletin seciyesidir (karakteridir; yaradılışı, temelsel huyudur.)

Burada Atatürk'ün kullandığı *harâset-i fikriyye* terimi *entellektüel kültür* terimi karşılığıdır. Bunun öz Türkçe karşılığını *düşünümsel kültür* olarak belirleyip kullanabiliriz. Osmanlıca bunu "tefekürî hars" şeklinde dile getirmek akla gelebilirdi. Fakat böyle bir terim kullanılmamışa benzer. Atatürk'ün *harâset-i fikriyye* terimi de yaygınlaşmadan kalmıştır. Anlaşıldığına göre, üzerine Atatürk'ün isabetle parmak bastığı bu kavramın büyük önemi toplumumuzda ve düşünürlerimiz arasında gereği kadar ilgiyi üzerine çekmemiştir.

Entellektüel kültür terimini öz-Türkçeleştirmek, bu terimin ve dolayısıyla, temsil ettiği kavramın kolay çağrışım yapabilmesini, böylece de yaygınlaşmasının kolaylaşmasını sağlamaya elverişliliği bakımından çok yararlı olur. *Entellektüel kültür* teriminin öz Türkçesinin düşünümsel kültür olarak benimsenmesi, *düşünüm* ile *düşünce* ve *düşün* yakın anlamlı sözcükleri arasında belli bir anlam farkı bulunması, ya da oluşması, durumunu beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, tefekür karşılığı olarak kabul edilen *düşünüm*, böylece, herhangi bir tür düşünce olmaktan fazla, anlam ayrıntılarını kavrayış edinimini de içine alan sağlam ve ciddi bir zihin yorma ve bilgi birikimi ağırlıklı bir düşünce süreci sonurgusunu temsil etmek vasfını kazanmaktadır.

Az önce sunulan sözlerinin bağlamı içinde, Atatürk, açıkça görüleceği üzere, *harâset-i fikriyye* sözü ile özellikle tarih kültürü ve bilimin beşerî bilimler veya toplumbilim alanlarıyla bağ kuran kültür kesimine atıf yapmaktadır. Fakat *düşünümsel* veya *entellektüel kültür* teriminin kapsamının tümü hiç şüphe yoktur ki, bu kesimden birhayli daha geniştir. Ayrıca, çok açık ve kesin olarak görüldüğü üzere, Atatürk çok daha geniş olan bu kültür kesimi ile de, yani bütün enginliğince *düşünümsel kültür* alanının tümü ile, çok büyük ölçüde ve sıkı sıkıya ilgilenmiş ve bu kesimin tümüne büyük önem vermiş olmak durumundadır.

Yukarıda son aktarılan sözlerinden kesinlikle görüldüğü üzere, Atatürk'e göre, millî kültürümüzün bizim milletimize özgü özel renklere sahip çok önemli bir kesimi ya da yanı vardır. Ayrıca, bu özelliklerimiz elbette ki geleneklerimizle yakın bağlar içinde bulunurlar. Fakat, yine de, kesinlikle söylenebilir ki, millî kültürümüzün bu özel yönlerinde de, Atatürk'e göre, gelişmeler ve hattâ, yerine göre, büyük gelişmeler gerçekleşebilir ve gerçekleşmelidir. Yani bunlarda da geleneklerin belli bir düzeyeinde saplanıp kalma, ya da, genel olarak, yerinde sayma, söz konusu olmamalıdır. Ayrıca, Atatürk'ün *harâset-i fikriyye*'den geniş çizgileriyle söz etmesini bakılırsa, Atatürk'e göre millî kültür, işgal ettiği alan bakımından, genel kültürün tümünü bütün genişliği ile ve düşünümsel kültür ile birlikte kapsamı içine almalı, yani millî kültürde genel kültür öğelerinin tümünün toplamı olarak düşünölmelidir. Yalnız, burada ağırlık özellikle düşünümsel kültür kesiminde olarak tasavvur edilmelidir.

Entellektüel kültürü, düşünümsel kültürü, bilimin matematik, astronomi, fizik, kimya ve tabii bilimler gibi fen bilimleri sahasını temel alan kültür kesimi olarak düşünöcek olursak, yani bu geniş alan ile sınırlandırılırsak, o zaman millî kültürün bütün uluslar arasında ortak olan yönü üzerinde dikkatimizi yoğunlaştırmış oluruz. Atatürk'ün az önce sunduğum iki kültür tanımından ikincisinde esasen insan zihnini bezeyen özömlenmiş ve bütünleşmiş her türlü bilgi belirgin bir biçimde ön planda, ön koşulunda, olmak üzere söz konusudur. Bu itibarla bu kültür tanımında düşünümsel kültür ister istemez genel kültür kavramının belirgin bir oluşturucu ögesi olmak durumundadır. Atatürk'te millî kültür kavramı, içeriği itibariyle, genel kültürle koşutluk gösterdiğine göre, düşünümsel kültürün millî kültür içinde işgal ettiği yer de aynı suretle geniş ve önemli olmaktadır. Bu duruma esasen Atatürk'ün millî kültüre ilişkin olarak yukarıda söz konusu ettiğimiz üçüncü beyanı da açıkça tanıklık etmektedir.

Bir de, Atatürk'ün yukarıda sunduğumuz birinci kültür tanımında kültürün temelde ayrıldığı üç büyük ana gruptan birinin üç bölümünden ikisinin dolaysız olarak bilime ilişkin olduğunu görmüş bulunuyoruz. Vâkıa, bu ana gruplarla bunların ayrıldıkları bölümlerin içeriklerini niceşel olarak ele almak ve rakamlara vurmak aslında bizi kesin sayısal sonuçlara ulaştırmaz. Ayrıca, Atatürk'ün bu kültür tanımı ve tasnifinde ikinci büyük ana grubun ilk iki bölümü doğrudan doğruya bilimin kendisi ile ilgilidir. Fakat gerek birinci ve gerekse üçüncü büyük ana grupların içerikleri de büyük ölçüde ya düşünümsel kültür alanına dolaysız olarak gitmekte ya da onunla yakından bağ kurmak durumunda bulunmaktadır.

Biz burada konuya çok iddiasız bir yaklaşım şeklini yeğleyerek bir ilk aşamada sadece ikinci büyük ana grubun iki bölümünün, yani bilime doğrudan doğruya ilişkin olan kültür kesiminin üzerinde durmak suretiyle, konuyu sayılara dayanarak ele almaya çalışalım. $\frac{1}{3} \times \frac{2}{3} = \frac{2}{9}$ ettiğinden, kolayca görüleceği üzere, Atatürk'e göre, bu hesaplama millî kültürümüzün aşağı yukarı $\frac{2}{9}$ 'u, yani $\frac{1}{5}$ 'i doğrudan doğruya bilimden, bilimin kendisinden oluşmaktadır.

Bu kültür tanımında işe karışan grup ve bölümlerin her birinin içeriğini, işlem ve kapsamını, rakam ölçülerine vurmak, aslında bizi sayısal sonuçlara ulaştıramaz. Fakat yine de, nicesel yaklaşımın her zaman sağladığı açıkseçiklikten burada bir dereceye kadar faydalanmak yoluna gitmekte yarar bulunduğu muhakkaktır. Bu itibarla, bulduğumuz bu $\frac{2}{9}$ veya $\frac{1}{5}$ oranı bizim için çok şey ifade etmek durumundadır.

Muazzam bir çeşitlilik ve genişlik gösteren kültürün tümünün böyle bir kesimi gerçekten çok ağırlıklı bir içerik demek olur. Konuyu bilimin kendisinden düşünümsel kültüre intikal ettirirsek bu oran çok büyük ölçüde genişlik kazanır. Gerçekten, bu sınıflamanın birinci ana grubu olan devlet hayatı'nın, hukuk ve iktisat ile tarihi ve diğer bazı alanlarda sağlam bilgiye dayanan siyaset gibi alanları içermesi tabiidir. Bunlar ise hemen hemen tümüyle düşünümsel kültür sahasına girer. Üçüncü ana grubu oluşturan iktisadî faaliyet, teknoloji ve endüstriyel uğraşlarla ulaştırma ve iletişim gibi alanlar da başatlı ölçülerde bilimle entellektüel veya düşünümsel kültür tabanı üzerine oturur. Böylece, Atatürk'ün bilime ve düşünümsel kültüre verdiği çok büyük önem, temeli ve kökeni itibariyle de olsa, yani özünü oluşturan kısmı bakımından, az önce bulmuş olduğumuz oranlar yardımıyla da açık seçik bir şekilde ortaya çıkmakta, gözler önüne serilmektedir. Fakat yine de şunu önemle vurgulamak gerekir ki, az önce işaret edildiği üzere, söz konusu Atatürk sınıflamasında, birinci ve üçüncü ana grupların içerikleri de, kısmen dolaylı bir şekilde de olsa, düşünümsel kültür kapsamı içine girmek koşulunda bulunduğumuzdan, bu oran, aslında, $\frac{1}{5}$ 'in kat kat üstüne çıkmak durumundadır.

Gerçekten, düşünümsel kültürün çekirdeği ve en özel kısmı açısından yukarıda bulduğumuz kesrin $\frac{1}{5}$ olacağına % 5 ya da binde örneğin 7 ya da 9 da olacağını düşünmek veya tahmin etmek pek âlâ mümkün olabirdi. Hattâ denilebilir ki, yaygın olarak mevcut zihniyet ve eğilimlere göre bu oranın yukarıda bulduğumuz orandan çok daha küçük olması beklenebildi. Ayrıca, şu noktaya da önemle dikkatin çekilmesine değer ki,

Atatürk'ün bu sınıflamasında bilimin ikinci ana grupta yer almakta olmasına karşılık, teknoloji, tümüyle, bir başka ana grupta, üçüncü ana grupta, yer almaktadır. Böylece, Atatürk'ün genel kültürde takriben $\frac{1}{5}$ oranı ile temsil ettiği söylenebilecek olan bilimin sadece arı bilimi, saf bilimi oluşturduğu, kendi ifadesi ile "ilim ve fen"* olduğu görülmekte, anlaşılmaktadır.

Millî kültürümüzün düşünömsel kültür kesiminde ve özellikle bu kesimin temelinde yer alan bilim kesiminde dinanizm, tamamen ön planda olmak üzere, düşünölmek durumundadır. Kültürde ve uygarlıkta böylelikle ilerleme ve düzey farklılığı somutlaşmış olmakta ve sarîh anlam kazanmak yoluna girebilmektedir. Böylece de, Atatürk'ün "Millî kültürümüzü muassur medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız" dediği zaman millî kültürümüzün özellikle bu kesimine atıf yapmakta olduğu görülmektedir. Daha doğrusu, bu noktayı Atatürk'ün bu kadar kuvvetle vurgulayabilmiş olmasının nedeni, millî kültürümüzde düşünömsel kültüre çok belirgin bir şekilde büyük ve önemli bir yer ayırmış olması durumu dikkate alınınca kendiliğinden açıklık kazanmaktadır.

Bir de şuna dikkati çekelim ki, daha önce de işaret edildiği gibi, Atatürk ayrıca, uygarlık ile kültürü birbirlerine denk saymaktan başka, bir çağın uygarlığı dendiği zaman o çağın en yüksek uygarlığının kast edilmesi gereğini de ifade etmiştir. Böylece, Atatürk'ün bu ünlü sözünden *muassır medeniyet seviyesi* "çağın en yüksek düzeydeki uygarlığı'nın seviyesi" anlamını taşımaktadır. Ayrıca, *kültür* kavramı, millî ya da ulusal olma vasfını taşımaya *medeniyet* veya *uygarlık* kavramından daha elverişlidir. Oysa, öte yandan da, *uygarlık* veya *medeniyet*, teknoloji ve bilim gibi arsulusal vasıfların vurgulamaya ne de olsa kültür sözcüğünden daha, hattâ çok daha elverişlidir. Bu itibarla, Atatürk *kültür*, ana çizgileriyle *uygarlığa* aşağı yukarı denk saymış olmasına rağmen, bu sözünün özel bağlamı içinde "millî medeniyet" yerine "millî kültür" tabirini yeğ tutmuş, fakat bunu, daha evrensel bir mahiyete sahip olmaya elverişli olması dolayısıyla, *muassır* kültür seviyesiyle değil de "muassır medeniyet" seviyesiyle kıyaslamayı, çok haklı ve isabetli olarak, daha uygun saymıştır.

Zihinlerdeki biçimi ile kültürün özümlemesi ve bütünleşmiş bilgi birikimi mahiyetini taşıması tabii olacağından, özellikle bu anlam ve şekliyle kültür genellikle değer yargısı eşliğinde düşünölmek durumundadır.

* Bkz. Aydın Sayılı, "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk", Erdem, cilt 1, 1985, s.374-378.

Böylece de kültürel etki toplumda yol gösterici ve öğütleyici bir role tabîi olarak sahip olmaktadır.

Ayrıca, tabîi ki, bilgi birikimi sıfatıyla, kültürün istisnâi olarak ve kısmen, uzmanlık alanı bilgisinden oluşması da mümkündür. Kültür bireylerin zihinlerindeki bilgi birikiminin tümü yerine toplumun ayrı ayrı bireylerinin münferiden temsil ettikleri kültür unsurlarının uzmanlaşmış şekillerinin toplumdaki bütünlenmesi ve toplamı şeklinde düşünülünce, elbette ki kültür öğeleri ayrı ayrı ve uzmanlaşmış durumları ile ister istemez vurgulanmış olmaktadır.

Fakat böyle de olsa, yine de aradaki paralelliğin kaybolmayacağı düşünülebilir. Çünkü yüksek kültür düzeyi ve zengin kültür yelpazesi her iki halde de birbirini desteklemek ve birbirini beslemek durumunda olacaktır. Ayrıca, zihinlerdeki kültürün zengin ve tümel olarak vurgulanması halinde, toplumun ayrı ayrı bireylerindeki kültür tezahürlerinin toplamının da zenginleşme eğilimi içinde bulunacağı farz ve kabul edebiliriz.

Günümüzün sadeleştirilmiş Türkçesinde *muasır* sözcüğünü genellikle çağdaş sözcüğü ile karşılıyoruz. Fakat *çağdaş* sözcüğünü aynı zamanda *modern* anlamında da kullanmakta olduğumuzdan, Atatürk'ün söz konusu özlü sözünü "millî kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız" şeklinde sadeleştirdiğimiz zaman Atatürk'ün bu sözünün anlamını müphemleştirmiş oluyoruz. Başka bir ifade ile, terim niteliğine az çok sahip tek bir sözcüğe, *çağdaş* sözcüğüne, birden fazla anlamı yüklediğimiz zaman, yani bu sözcüğü hem *modern* ve hem de *aynı çağa mensup* anlamında kullandığımız zaman, dilimizi bu noktada fakirleştirmek yoluyla bu bağlamdaki ifade sarahatini dile getirmekte güçlük çekmek durumuna sokmuş oluyoruz. Atatürk'ün bu ünlü sözünü, böylece, günümüzde sadeleştirdiğimizde, "millî kültürümüzü günümüz ileri uygarlığı düzeyinin üstüne çıkaracağız" şeklinde bir ifade kullanmamız gerekir.

Biz, böylelikle, şimdi *çağdaş* sözcüğünü İngilizcedeki üç ayrı sözcüğe karşılık olarak kullanmakta oluyoruz. Bunlar *modern*, *contemporary* ve *contemporaneous* sözcükleridir. Bu üç sözcükten son ikisinin- yani *contemporary* ve *contemporaneous* sözcüklerinin anlamı ve kullanılış farkları İngilizcede de kesin ve sarîh değildir.

Osmanlıcada *modern* karşılığı *asrî*, "aynı çağa ait" anlamındaki çağdaş karşılığı ise muassır'dır. Bu iki sözcük karşılığı olarak dilimizde *çağcıl* ve *çağdaş* sözcükleri var. Türk Dil Kurumunun yakında yayınlamış olduğu *Türkçe Sözlük*'te çağcıl kelimesinin anlamı *modern* olarak verilmekte, *çağdaş*

sözcüğünün karşılığı da daha fazla “aynı çağa ait” ‘aynı çağa mensup’ anlamında olmak üzere uygulanmaktadır. Bu itibarla, bu sözcüğün etkisi ile çağdaş sözcüğünün *modern* anlamının yavaş yavaş dilimizde terk edilerek bunun yerine *çağcıl* sözcüğünün ön plana geçeceği ümit edilebilir. Hiç şüphe yok ki böyle bir gelişme çok yerinde ve isabetli olabilir.

“Çağdaşlaşma” sözcüğü “modernleşme” anlamında kullanılmaya daha elverişli olduğundan, bu “çağdaşlaşma” şekli “çağdaş” sözcüğünün “modern” karşılığı olan anlamını yaygınlaştırmışa benziyor. Oysa, -dış ve -daş soneklerinin sözcük üretmede yükledikleri işlev gayet açık olarak meydandadır. *Meslekdaş* “meslek eş”, “ortak mesleğe sahip”, *vatandaş* “ortak vatana sahip iki kişinin birbirlerine göre karşılıklı durumları”, *kardeş* veya *karnındaş* “aynı anneden doğma” anlamında iken, “çağdaş”ın “aynı çağda birleşen” ya da “çağ açısından eş durumda olan iki kişinin birbirlerine göre karşılıklı durumları” “yerine “çağa uygun”, “çağa yararışır”, “çağın gerisinde kalmamış” anlamına geleceğini düşürmek diğer misallere hiç de uygun görünmüyor. Bu anlamıyla “çağdaş” sözcüğü kusurlu bir tüketim, aksak bir iştikak olmuş oluyor. Konudaki tüketim kuralı çok sarih olarak belirli iken, bunu görmemek ya da görememek, kavrayamamak, benimsenmesi ve kabullenmesi kolay olmayan bir hatayı içermek durumunu temsil ediyor.

Vatandaş ve *meslektaş* sözcüklerinde olduğu gibi, doğru türetilmiş şekil ve anlamıyla çağdaş sözcüğüne de *-leşmek* veya *-laşmak* soneki ile pek bağdaşmaması gerekir. Nasıl ki, birbirleriyle vatandaş olmayan örneğin bir İngiliz ile İtalyan için “vatandaşlaşmak”, ya da meslekdaş olmayan iki kişi için “meslekdaşlaşmak” genellikle söz konusu olmazsa, “çağdaşlaşmak” da mantık açısından acayip ve yadırganması gereken bir söz olmuş oluyor. Nitekim, iki kişi, örneğin Namık Kemal ile Yahya Kemal, birbirleriyle çağdaş olmayınca, bunlar çağdaştırılmazlar.

Şimdiki kullanılış şeklinde “çağdaşlaşmak” sözcüğü ile bir kişinin ya da bir toplumun kendi çağına ayak uydurması anlamı kast olunuyor. Yani, burada anlam “çağdaş eş” yerine “çağla eş” yönüne kaymış oluyor. Bu şekliyle meslekdaş sözcüğünün de “meslekle eş” olması gerekir. Öyle olunca da *meslekdaşlaşmak* “meslekleşmek”, *yurddaşlaşmak* da “yurtlaşmak”, “yurtla eşleşmek” anlamına gelmiş olurlar. Böylece de örneğin, *ülküdeşleşmek* gibi bir kelimenin bir kimsenin “ülkü ile eşleşmesi anlamına gelmesi icab eder, yani böyle acaip bir kavramı karşılaması akla gelir.

-Daş ve -deş sonekleri ile türeterek kullanageldiğimiz birtakım başka misallere de şöyle bir göz atalım. Bunlar, örneğin, *adaş*, *arkadaş*, *sırdaş*, *soy-*

daş, *yoldaş*, *yurttaş*, *özdeş*, *türdeş*, ve *yöndeş* sözcükleri olsun. Bunların hiç birinin -leşmek ve -laşmak sonekleriyle kullanılmaya elverişli olmadığını göstermekteyiz. Nitekim, “adaşlaşmak”, “arkadaşlaşmak”, “sırdaşlaşmak”, “soydaşlaşmak”, “yoldaşlaşmak”, “yurttaşlaşmak”, “özdeşleşmek”, “türdeşleşmek”, ve “yöndeşleşmek” biçimlerinde türetilebilecek sözcüklerin istisnasız olarak hepsi kesinlikle yadırganmak durumundadır. Bunun böyle olması tamamen makul ve normaldir. Çünkü -daş ve -daş sonekleri, doğru türetiliş şekilleriyle, -leşmek ve -laşmak soneklerini ilâve olarak almaya, kabul etmeye elverişli değildirler. yani, böyle bir uygulama bu türden sözcükler için mantıkla pek bağdaşmamak durumundadır.

Çağdaşlaşma'nın çağdışı teriminden esinlenilerek kullanılmaya başlamış olması akla geliyor. Ayrıca, Ziya Gökalp'in *muasırlaşma* sözcüğünü bir kitabını adında kullanmış olması bu vesile ile dikkati çekiyor. Dolayısıyla, *çağdaşlaşma* sözcüğünün kısmen de, son zamanlardaki yaygınlaşmasının Ziya Gökalp'in bu kitabının adının etkisiyle açıklanabilirlik kazanmış olduğu düşünülebilir.

Çağdaş sözcüğün *modern* sözcüğü karşılığı olarak son zamanlarda yerleşmeye başlamış olmasında etki yapan bir eğilim de Batılılaşma sözcüğünü kullanmaya karşı bir süredir bazı çevrelerde belirmiş olan bir isteksizlikten doğmuşa benziyor. Nitekim, bir zamandır *çağdaşlaşma* sözcüğünü Batılılaşma sözcüğü yerine kullanmaya başlayanlara karşılaşıldığı görülmektedir. *Çağdaş* sözcüğünün böylece biraz da *çağdaşlaşma* sözcüğünün Batılılaşma sözcüğü yerine kullanılmasıyla paralel olarak yaygınlaşmaya başladığı izlenimi belki de doğru ve isabetli bir gözlemi temsil etmekte olabilir.

Bizde Batılılaşma sözcüğüne bir anlamda karşı çıkılmış olmasının muhtemel olarak çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi modernliğin Batı'nın tekelinde olmayışı, olmaması gerektiği, düşüncesiyle temellenebilir. Bu temellenme de iki anlamda geçerli sayılmış olabilir. Biri çağımızda durumun böyle olduğunun kabul edilmesi açısından, ikincisi ise esasen tarih boyunca Doğu ile Batı arasında bu anlamda salt bir ayırımın yapılması zihniyetine gösterilebilecek haklı bir tepki açısından olmak üzere.

Bunlardan birincisi, Rusya ve Japonya gibi birtakım modern toplumların Batı kapsamı dışında sayılmaları biçimindeki bazı bakımlardan biraz yüzeysel bir mülâhazaya, ikincisi ise çok daha köklü bir tarihsel vâkıya bağlanabilir. Şöyle ki, Batı ile Doğu ikiliği ve karşılığı, anlaşıldığına göre, tarihte Eskiağ İran ve Yunan dünyaları siyasî hakimiyet mücadelelerine

geri gitmektedir. Burada İran Doğu Dünyasını, Yunanlılar da Batıyı temsil etmiş, simgelemiştir.

Daha sonraları da bu gibi ikili ayrımlar süregelmiştir. Bunların içinde en önemlileri ve en yaygınca tanınanları Haçlı Seferleri ile ifadesini bulan Batı Avrupa-Türk-İslâm Dünyası ikiliği, ikincisi ise Osmanlı İmparatorluğu ile Batı ve Merkez Avrupa arasındaki ikilik ve kutuplaşma olayıdır. Haçlı Seferleri bir yandan doğu Akdeniz bölgesinde sürdürülürken, bunun yarattığı sıkı kültürel temas yanında, bir de İspanya ve Sicilya'da yoğun ve sistemli çeviri faaliyetlerine dayanan bir ikinci kültürel temas süreci vuku bulmakta idi. Bu kültürel temasın ürünü Batı Avrupa'da Karanlık çağın sona ermesi oldu. Bu seviyeli bilimsel ve düşünümsel temas hareketine Onikinci Yüzyıl Rönessansı adı da verilmektedir. Böylelikle, bu entellektüel kalkınma süreci bir Doğululaşma hareketi idi. Osmanlı-Batı ve Merkezî Avrupa sürtüşmeleri ise, batının üstünlüğü karşısında bizim özellikle askerlik ve teknoloji ile bilim alanlarında batı ile aramızda mesafeyi kapatmaya ve onlardan yararlanmaya karar vermemiz sonucunu doğurmuştur.

Rusya ile Japonya da farklı zamanlarda Batı Avrupa'yı kendilerine örnek almışlar, her ikisi de bize kıyasla daha enerjik davranabilmişler ve bizden daha başarılı olmuşlardır. Böylece bizim batılılaşma hareketimiz uygarlık ve kültür gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Gerçekten, bu diğer iki Batılılaşma örneğinde olduğu gibi, bizim Batılılaşma hareketimizde de ağırlık odakları bilim, teknoloji ve düşünümsel kültür alanlarında oluşmuştur. Bu özellik ise evrensel tarihte önemli aşamalar yaratılmasına yol açmış olan kültürel temas çağlarının hepsinde de oldukça belirgin olarak göze çarpmaktadır. Yunanlıların hepsinde de oldukça belirgin olarak göze çarpmaktadır. Yunanlıların eski çağda Mısır ve Mezopotamya'dan etki alışları büyük ölçüde böyle olduğu gibi, İslâm Dünyasının Yunan düşünümünden yararlanması da böyle olmuştur. Yine, Onikinci Asır Rönessansı ile bizim ve Japonların batılılaşma hareketleri de büyük ölçüde bu tipten örnekleri oluşturmaktadır.

Başka bir ifade ile, bu gibi kültür temaslarında ağırlık noktası düşünümsel kültürdedir. Entellektüel kültürdedir. Düşünümsel kültür alanı ise çeşitli uluslar arasında özsel olarak büyük farklılıklar göstermez. Bu itibarla bu türden kültürel temaslar, özünde toplulukların kendi kültürlerinden temel sorunlarda kopmalarını, kendi kültürlerinin temel unsurlarına yabancılaşmalarını sonucunu doğurmaz; bu gibi kültür temaslarında

şuursuz taklitçilik, ister istemez, geri planlarda kalır, hiç değilse entelektüel kültür temaslarında taklitçiliğin geri planda bulunması tabiidir.

Bütün bunlardan çıkarabileceğimiz sonuç şudur ki, bizim Batılılaşma hareketimiz de büyük tarihi önemdeki bir olayı oluşturur. Çok yönlü ve çok kompleks olan bu olay planlı, bilinçli ve toplumumuz için çok yararlı olmuştur. Son iki asrın çok değerli birçok fikir ve sanat adamlarımızın kişiliklerinin oluşmasında ve dehalarının şekil almasında batılılaşmamızın damgasını ve kuvvetli etkilerini açıkça görmek mümkündür. Bundan dolayı da “Batılılaşma” yerine “çağdaşlaşma” gibi yanlış türetilmiş olup üstelik çift anlamlı bir sözcüğün gölgesine sığınmanın hiç de isabetli bir gerekçeye dayanmadığını söyleyebiliriz.

Günümüzde Batılılaşma tamamen yaygınlaşmış bir akımdır. Dünyanın aşağı yukarı bütün milletleri, bunu, ister itiraf etsinler ister itiraf etmesinler, bir Batılılaşma süreci içindedirler. Böyle bir Batılılaşma programını dizgeli bir şekilde benimseyip uygulamaya koyan ve deneyen ilk İslâm Câmiası elemanı Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Bu, her halde, küçümsenecek ya da yadırganacak bir şey değildir. Bizim böyle bir uzak görüşlülüğümüzün tarihimizde bir dönüm noktası oluşturmuş olması bizim için kıvanç verici bir husustur.

Böyle bir yargının haklı ve isabetli olduğunu evrensel tarihten alacağımız derslere dayanarak iddia edebiliriz. Çünkü, az önce işaret edildiği üzere, tarih boyunca bu türden etkilenmeler yoluyla birçok toplulukların kendilerine büyük gelişme çığrıları açtıkları serahatle görülmektedir. Genel olarak, birbirlerine az çok yabancı toplulukların birbirlerinden etkilenmelerinin, seviyesiz ve bilinçsiz bir şekilde taklitçiliğe gidilmediği sürece, çok olumlu ve yararlı olabileceği muhakkaktır. Öte yandan, böyle bir etkilenmeyi kendi benliğinden fedakârlık etme ve kendine yabancılaşma şeklinde yorumlamak, kısmen ve bazı açılardan, yüzeysel ve sakıncalı bir düşünce örneği sayılmak durumunda da olabilir.

Genel kültürün çok önemli ve geniş bir kesimi entelektüel veya düşünümsel kültür kesimidir. Bu nokta üzerinde oldukça ayrıntılı bir biçimde durmuş bulunuyoruz. Ayrıca, bu kesim kültür alanındaki gelişmelerin, uygarlık gelişimindeki turmanışların, temelinde yer alır ve onların devindirici gücü olarak işlev yapar. Bu kültür kesimi ise büyük ölçüde evrenseldir. Çünkü düşünümsel kültür bilime ve bilimsel olmaya yaklaşan güvenilir sağlam bilgiye dayanabilmek durumundadır. Böyle bir temele oturabildiği oranda da evrensellik ve arsulusalılık vasıflarına sahiptir. Bili-min kendisi ise uluslar arasında ortaktır; dil ve milliyet sınırlarını aşar.

Böyle olunca da bir yabancı kültürün düşünümsel kültür kesiminde bilinçli bir biçimde yararlanmak, gayet tabii ki, kendi öz kültürüne, milli kültürüne yabancılaşmak demek olmaz. Nitekim, cihan tarihinin çok önemli bazı çağları, bilindiği üzere, geniş birtakım toplulukların bu şekildeki kültür temaslarına açılmaları, maruz kalmaları, sonucu ortaya çıkmıştır.

Tarihin bize gösterdiğine ve tanıklık ettiğine göre, birbirleriyle yaptıkları temaslar sonucunda, çeşitli toplumlar özellikle bilim ve teknoloji kapsamı içine giren alanlarda birbirlerinden en büyük kolaylıkla etki almış bulunuyorlar. Esasen, böyle bir durumun hiç de şaşırtıcı olmaması gerekir. Çünkü arı bilim ve teknoloji gibi faaliyet alanlarında insanların birbirlerinden farklı düşünme durumuna girmeleri özsel olarak ve temelcek sözkonusu değildir.

Nitekim, dünya tefekkür tarihinde büyük aşamalar oluşturmuş olan gerek “Doğululaşma” ve gerekse “Batılılaşma” tipindeki kültürel temas örneklerine bakılınca, bizim onsekizinci asrın son çөгğreğinde başlayan Batılılaşma hareketlerimizin de bunların bir nevi tekrarından ibaret olduğu ve böylece bir hareketin özcek Batı ile kesin bir ilişkisi olmadığı görülür. Yani bizim bu Batılılaşma hareketimiz de “Doğu” ile bağdaşamayacak ve tamamen “Batı”ya özgü bir kültürü benimsemeye zorlanmamız biçiminde yorumlanmamalıdır. Çünkü bizim bu Batılılaşma hareketimiz de özellikle düşünümsel kültür kesimini içine alan bir kültür dönüşmesi örneğidir.

Bizim Batılılaşmamız da tarihte karşılaşılan diğer kalburüstü kültür temasları misallerinde olduğu gibi, sadece bir toplumun kendisi için seçtiği hazır bir örnekten yararlanma gayreti süreci içine girmesi demektir. Uygarlık ve kültür gelişmeleri, aslında ve hiç değilse kuramsal ve ideal olarak, bütün insanlığın ortak çabasının ürünü, bir tür bileşkesidir ve bu gelişme sürecindeki münferit tırmanmaların her birini her toplumun diğerlerinden bağımsız olarak gerçekleştirilmesi şartı yoktur.

Bir toplumun gösterdiği başarının diğer toplumlarca benimsenmesi yoluyla da insanlığın ortak uygarlık ve kültür geliştirme çabası zengin meyvelerini verebilir ve bu süreç tarih boyunca da böyle olagelmıştır. Gerçekten, bir toplum belli türden kültür ve uygarlık gelişmelerini kendi başına edimselleştirecek yerde, daha kolay yoldan giderek diğer toplumların aldığı parlak sonuçları benimseyebilir, kendi gereksinmelerine uyarlayabilir. Yani, kendisi kendi bağımsız ve özgün gayretini harcama yerine beğenerek seçtiği hazır bir örnekten yararlanma yolunu seçebilir ve bu yoldan

uygarlık tırmanış hareketlerine katılabilir. İşte böyle bir süreç içine girme davranışı tarihte bazen Doğululaşma ve bazen de Batılılaşma hareketi şeklinde kendini göstermiştir.

Doğu-Batı ayırımı duygusal ve biraz da bencil bir Batı zihniyetinin ürünüdür. Bu konuya ilişkin olarak İngilizcede yaygınca bilinen bir söz, *“East is East and West is West, and the twain shall never meet”* şeklindedir. Yani, “Doğu Doğudur, Batı batıdır, ve bu iki dünya hiç bir zaman birbirleriyle uyum içine giremezler.” Yine ünlü ve Batı’da yaygınca bilinen Latince bir deyiş de *“Ex Oriente lux, ex Occidente lex”* sözüdür. Yani “Doğu’dan Işık ve Batı’dan yasa düşüncesi bir araya gelmiş (ve bu birleşmeden Batı uygarlığı doğmuştur).” İlk bakışta bu iki söz birbirleriyle bağdaşmaz gibi görünse de durum böyle değildir. Çünkü Doğu’dan gelen ışık ile burada Hristiyanlığa bir atıf yapılmaktadır. Böylelikle, Hristiyanlık ışığı Batı uygarlığının ayrılmaz bir parçası olarak düşünülünce, Doğu ile Batı arasındaki bağdaşmazlık fikri sağlam bir şekilde yerinde kalmakta, bundan herhangi bir şekilde fedakârlık edilmemiş olmaktadır.

Bu özlüsöze göre, böylece, Batı kültürünü oluşturan iki önemli tinsel öğeden biri Hristiyanlık ışığı, diğeri de Roma uygarlığından tevarüs edilen hukuk kavramıdır. Oysa, hukukun toplum düzenini sağlamaktaki önemli yeri düşüncesinin Roma İmparatorluğundan önce Hamurabi Kanunname-sine geri gittiği, onun da temelini Sumerlilerdeki hukuk devleti anlayışına dayandığı vurgulanabilir. Sonra, batı Avrupa uygarlığında sanat anlayışının Yunanlılara çok şey borçlu olduğu gibi, bilim zihniyeti ile bilimsel çalışma geleneğinin de Yunan uygarlığına ve o uygarlık aracılığı ile yine özellikle Sumerlilere geri gittiği bugün oldukça sarıh bir şekilde gün ışığına çıkmış durumdadır.

Demek ki söz konusu ettiğimiz Batı menşeli bu her iki özlüsöz de biraz yüzeysel olmaktan başka Batı’nın şimdi belki biraz da eskimiş bencil bir duygusunu ve kendileri dışındaki kavimleri küçümseme eğilimini dile getirmekte oluyor. Ancak, şunu da kabul etmek gerekir ki, aşağı yukarı onaltıncı asırdan itibaren batı milletleri dünyanın diğer bölgelerine kıyasla uygarlıkta bir üstünlük sağlamayı gitgide daha bariz bir şekilde başarmış ve bu üstünlük çok yerde yakın zamanlara kadar devam etmiştir.

Ancak, evrensel tarihi tümüyle dikkate alınca bu küçümseme eğiliminin sağlam temelden yoksun ve tarihsel gerçeğe aykırı olduğu görülür. Onikinci Asır Rönesansı Batı’ya kuvvetli bir Doğu kültürü aşısı olduğu gibi, Ortaçağ İslâm Dünyası uygarlığının kurulması ve oluşturulmasında gerek “Doğu” ve gerekse “Batı” kökenli etkilerin kuvvetli payları olduğuna

tanıklık edilmektedir. Gerçekten, Yunancadan Arapçaya bilim ile felsefe ve tıp kitaplarından yapılan çevirilerin Ortaçağ Türk-İslâm Dünyası uygarlık ve kültürün oluşup gelişmesinde büyük rolü olduğu gibi, bu olayda Süryânice ile Hintce ve Pehleviceden yapılan tercümelerin de önemli payları olduğu bilinmektedir. Bunları ise herhalde “Doğu” olarak vasıflandırmak veya adlandırmak icab eder. Ekleyin, erken ortaçağ İslâm Dünyası uygarlık ve kültürünün oluşup şekillendirilmesinde Orta Asya ve Çin kökenli kültürel temasların da yer yer etkili olduğu anlaşılmaktadır ki, bunu da, hiç şüphesiz, “Doğu” kökenli etki olarak düşünmek zorundayız. Ayrıca, bu Uzak Doğu veya Çin kökenli etkilerin İslâm Dünyasına çok erken tarihlerden başlayarak Türkler aracılığı ile geçtiğini gösteren ipuçlarının mevcut olduğu söylenebilir.

Demek oluyor ki, Türk-İslâm Dünyası müntesibi olarak, biz kendimizi, İslâm Câmiasına daha ilk katıldığımız çağlardan başlayarak, çeşitli yönlerden gelen “Doğu” ve gerekse “Batı” etkilerine maruz kalmış bir kavim hüviyeti ile görmek durumundayız. Ayrıca, modern Batı uygarlık ve kültürün oluşup gelişmesinde de biz genellikle İslâm Dünyası uygarlık ve kültürü aracılığı ile etkili olmuş bulunuyoruz.

Böylece, sarahatle görüldüğü üzere, ondokuzuncu yüzyıl Batılılaşma hareketimiz tarihimizin akışı içinde istisnaî bir yere sahip olarak düşünülmemelidir. Tersine, gerek sekizinci ve dokuzuncu asırlarda ve gerekse onsekizinci asırda başlattığımız ve hâlâ sürmekte olan dış etkilere açılma devreleri kültürümüzün çok önemli gelişme çağlarını oluşturmaktadır. Gerçekten bu devirlerin her ikisi de tarihimizde doruklaşma noktalarını simgelemek konumundadırlar.

Osmanlı İmparatorluğundaki batılılaşma hareketi için bir başlangıç tarihi arandığında en uygun düşen tarih Mühendishâne-i Bahri-i Hümâyûn adlı Avrupa tipi askerî mühendislik okulunun açılış tarihi olan 1774 senesi oluyor. Çünkü bu hem silahlı kuvvetlerimizde ve hem de yüksek öğretim alanında çaplı birtakım reform çığırınının açılışını ve bu reformların resmen yürürlüğe girişini simgelemektedir. Bundan az sonra endüstride ve kırk kadar yıl sonra, Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu ile, siyasî hayatta reform hareketleriyle karşılaşılıyor.

Böylece, 1774 yılı çok önemli bazı temel sorunlara yönelişimizde bir yenilik başlangıcını oluşturmak durumunda bulunuyor. Bu reform teşebbüsleri ise, bazı inkıtalara rağmen, giderek güç kazanan bir süreç halinde, çeşitli yönleriyle, Batılılaşma hareketimizi meydana getiriyorlar.

Bütün bunların sınucu olarak da, bir taraftan çeşitli ölçülerde geleneklerden kopmalar meydana gelirken, bir taraftan da bu gelişmeleri geleneklerle bağdaştırma problemleri ve çabalarıyla karşılaşılıyor.

Bu hareketlerde gelişme ve yenileşme kaçınılmaz bir zaruret olarak kararlaştırılmış olmakla beraber, bu gelişme ve yenilikleri geleneklerle bağdaştırma gayretleri de şüphesiz ki büyük önem taşımakta idi. Aradaki sınırı nerede çizmek uygun olacaktı?

Genel olarak, Cumhuriyet'in kuruluşuna öncülük eden Kurtuluş Savaşımıza kadar olan süre içinde geleneklerle yenilikleri birbirleriyle bağdaştırarak bir sentez kurma gayretinin egemen olmaya çalıştığı söylenebilir. Cumhuriyet devrinin başlaması ile birlikte ise bir yandan demokrasi ve laiklik, bir taraftan da düşünce özgürlüğü ile akılcılık kesin bir başarıya ulaştı. Batı uygarlığını benimseme bazı geleneklerden büyük ölçüde kopmayı gerektiriyordu ve bu sorunun kilit noktasında en canalıcı noktasında, entellektüel kültürün önekliliği bir yer işgal ettiği ve bu sorunun gerekçesinin temelinde bulunduğu da bir gerçek olarak ortaya çıkmakta idi. Bu suretle de Batılılaşma hareketimiz berrak ve bilinçli bir temek üzerine oturtularak doruk noktasına ulaşmış oluyordu.

Bizim Batılılaşmaya çok şey borçlu olduğumuzdan şüphe yoktur. Batılılaşmaya sırt çevirilse ve ona iltifat edilmeyerek gelişmesi engellenseydi, Türk ulusunun toparlanıp kendi mukadderatına hakim olmakta devam etmesi çok zor olurdu. Fakat Batılılaşmamızın süreklilik kazanmasına rağmen, kendi hüviyetimizi eritmemeye özen gösterme duygumuz, öz benliğimizin kaybetme sorunumuzun yarattığı kaygılar ve konuya ilişkin düşünce kompleksi içinde altının çizilmesi gereken bir husus olarak dikkatleri üzerine çekmekten geri kalmamakta devam etmiştir.

İşte bu düşünce havası içinde "Doğu" ve "Batı" uygarlıkları arasında bir tercih kurmak yerine "çağın gerisinde kalmamak" gibi bir mülâhazanın meselenin asıl can alıcı özünü simgelediği sonucu benimsenmeye başlamış, ağırlık kazanma yoluna girmiştir. Anlaşıldığına göre, "çağdaşlaşma" terimi böyle bir zihniyetin, böyle bir düşüncenin de ürünü ya da yan ürünüdür.

Her toplum, kendini, bir yandan birtakım geleneklerin simgelediği özbenliğini kaybetmeme düşüncesi ile, öte yandan da kendini mütemadiyen yenileme dinamik süreci içinde bulunabilen uygarlığın yeni gelişmelerinin gerisinde kalmama zorunluluğu ile karşı karşıya bulur. Bunların ikisi de söz götürmez gerçekleri temsil ederler. Her ikisi de büyük önem ve

ağırlık taşır. Birbirlerine karşıt gibi görünen bu iki temel sorunu birbirleriyle bağdaştırma meselesinin en iyi çözüm formülünü en kesin, makul ve açık şekliyle Atatürk'te bulabildiğimize burada önemle dikkati çekmek yerinde olur. Bu ise, Atatürk'teki en geniş ifade tarzıyla, bilimi kendimize kılavuz edinmemizle, bilim meşalesiyle ışıklanan bir yolda yürümeyi şiar edinmemizle mümkündür.

Millî kültürümüzün özbenliğimizi kendine özel çizgileriyle simgeleyen ana kesimleriyle çeşitli uluslararası farklılık göstermeleri ön planda olmak üzere fazla ağırlık taşımayan unsurlarının birbirlerine göre nisbî önemleri hakkında bir fikir edinmenin ilgi çekici olacağı tabiidir. Bu görelî önemleri kıyaslayarak belirlemek, haliyle, kısmen olsun, niceliksel bir mahiyet taşımak durumundadır. Bunun için de millî mülkürümüzün düşünömsel kültür kesimleri ile düşünömsel kültür dışında kalan kesimlerinin kıyaslanması suretiyle bir fikir sahibi olmak yoluna gidilebilir. Bunu ise takribî bir şekilde daha önceki sayfalarda yapmış bulunuyoruz.

Atatürk'ün uygarlıkta ve kültürde gelişkenlik vasfına verdiği önemi birçok vesilelerle dile getirdiğini görüyoruz. Bunlara misal olmak üzere 30 Ağustos 1924 te Dumlupınar'da yaptığı konuşmada örneğin şu sözleri hatırlamak yerinde olur:

“Efendiler, Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi, bütün Cihanda tam manasıyla medeni bir hey'et-i içtimâiyye (topluluk) olmaktadır. Bilirsiniz ki dünyada her kavmin mevcudiyeti, hakk-ı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler hürriyet ve istiklallerinden tecrid olunmaya mahkûmdurlar. Tarih-i beşeriyet baştan başa bu dediğimi teyid etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şart-ı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veya bu yol üzerinde ileriye değil de geriye bakmak cahil ve gafletinde bulunanlar medeniyet-i umumiyenin hurûşân seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

“Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vâbestedir. İçtimaî hayatta, iktisadî hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hakim olan ahkâmın zaman ile tagayyürü, tekâmül ve teceddüdü zarurîdir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde asırlık köhne zihniyetlerle, mâzîperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir. ...

“Efendiler, Milletimizin burada tesbit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zaif bir bünye fakr ü sefaletten kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; içtimâî ve siyasî felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki, muvaffakiyet de iktisadiyyâtındaki müktesebât derecesi ile mütenasib olur. Hiç bir medenî devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl müdafaası için vücudu lâzım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisâdîyyâtın inbisât ve inkişâfı ile mükemmel olabilir.”

Kesinlikle görüldüğü üzere, Atatürk uygarlıkla kültürün arı bilim tabanı üzerine oturan kesimine, yâni düşünümsel kültüre, entellektüel kültüre oturan kesimine büyük önem atf etmektedir. Bu ise, geniş çapta, millî kültürün çeşitli uluslar arasında ortak olan yönüdür. Milletlerin maddî güçlerini büyük ölçüde oluşturan teknoloji bu taban üzerine oturmakta, bu bereketli ve gür kaynak tarafından beslenip genişletilmekte, hattâ dönüşmelere uğratılmaktadır.

Bu itibarla, millî kültürün düşünümsel kültür kesiminde Atatürk’ün arı bilime seçkin bir yer tanıması çok doğaldır. Atatürk’ün insan için en gerçek yol gösterici olarak bilimi tanıması, bilim dışında mürşit aramanın gafleti, bilgisizliği ve doğru yolda sapmayı temsil ettiğini söylemesi de buna apaçık bir şekilde tanıklık etmektedir. Atatürk’ün arı bilimi bazen yapıldığı gibi çok dar sınırlar içine haps edercesine kısıtlı tutmadığına, arı bilimin sınırlarını, gerek bilim dallarının çeşitliliği ve gerekse her bilim dalında işgal ettiği alanın genişliği açısından birhayli cömert davranma düşüncesinde görüldüğüne bu vesile ile değinmek faydalı olur.

1 Kasım 1932’deki bir konuşmasında Atatürk şöyle diyor: “Millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyetinin temel dileği olarak temin edeceğiz.”

Bu sözünden anlaşılacağı üzere, Atatürk Millî Kültürün her yönü ile gelişmeye açık olması gerektiği inancındadır. Atatürk’ün ifadesi millî kültürün tümünü kapsamı içine aldığına göre, millî kültürümüzün temelinde bulunan kendimize özgü vasıflarımız ve hasretlerimizin de buna bir istisna teşkil etmemesi icab eder. Gerçekten, bunun böyle olduğunu söyleyebiliriz.

Atatürk millî kültürümüzün ayırıcı ve karakteristik temel vasıfları münasebetiyle millî his, millî vicdan, millî şuur, evsâf-i fitriyemiz ve milletimizin dehâsı gibi tabirler kullanıyor. Bunlara misal olarak Atatürk gerçekçilik, cesaret, dürüstlük, ağırbaşlılık, iyi ahlâklılık, cömertlik, konukseverlik, yüksek zekâ, insana sevgi ve saygı, çalışkanlık, pratik tecrübe ve bilgi birikimine önem verme, güzel sanatlar sevgisi ve özgür düşünce alışkanlığı gibi hasletlerimizi, kendi ifadesiyle, bu gibi “faziletlerimizi” göstermektedir. Millî kültürümüzün temel dayanağını oluşturan bu gibi vasıflar için de, Atatürk’ün, az önce işaret edildiği üzere, gelişkenlik ve dinamiklik özelliğini geçerli saydığını görüyoruz.

Örneğin, 1930 yılında, Sadri Maksudi Arsal’ın kitabına geçtiği kayıtta, “dilini millî ve zengin olması millî hissini inkişafında başlıca müessirdir” demektedir. Aynı suretle, kendisi, “Milletimizin inkişaf-ı dehâsı ve bu sayede lâyük olduğu mertebe-i medeniyyete irtikası” (Milletimizin dehasının gelişmesi ve bu sayede lâyük olduğu uygarlık düzeyine yükselmesi) ve “dehâ-i millîmizin inkişaf-i tanımı” gibi ifadeleri oldukça sık kullanmıştır.

Yine, Atatürk, aynı şeyi millî kültürümüzün öğeleri için de söylemekten geri kalmamıştır. Örneğin, dilimiz için “Türk dili dillerin en zenginlerindedir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin” demiştir. “Hakiki musikimizi Anadolu halkından işitebiliriz” diyen Atatürk bu musikinin geliştirilmesi konusu üzerinde durmuş, “Münevver ve dindar olan halkımız ilerlemenin vasıtalarından biri olan heykeltraşlığı geliştirerek benimseyecektir” şeklinde de konuşmuştur.

Millî kültürümüz Türk insanının Türk zihnini süsleyen bilgi ve kültür dağarcığı şeklinde düşünülünce ve yine Türk insanının temel özelliklerinden biri bilime bağlılık gösterme ve değer verme vasfı olunca bilimin kendisi de, düşünümsel kültürle birlikte, millî kültürümüzün en önemli öğelerinden biri olarak düşünülme durumunda bulunur. Nitekim, Atatürk, kültürü üç ana grup olarak tanımladığında, fikir hayatı başladığı altında söz konusu ettiği ikinci bölümde gerek fen bilimlerini ve gerekse beşerî bilimleri ayrı ayrı zikr etmektedir.

Ayrıca, teknolojinin, ön planda olmak üzere, temelinde bulunan gerek matematikle sağın bilimleri ve gerekse tabii ve beşerî bilimleri müfredat programlarının en önemli kısımları olarak çocuklarımıza kazandıran Millî Eğitim Bakanlığına Atatürk zamanında Kültür Bakanlığı adı verilmiş, Atatürk insan için en gerçek yol gösterici olarak bilimin önemini sarıh bir

şekilde vurgulamış, 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı konuşmasında Türk milletinin gelişme ve uygarlık yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşalenin bilim olduğunu söylemiştir.

27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlere hitab ederken de Atatürk şöyle konuşmuştur: "...Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız". Atatürk'ün bu sözü kendisinin bilimsel kültürü milletin mümkün olduğunca büyük sayıdaki fertlerinin, bireylerinin, paylaşması gerektiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

Atatürk aynı konuşmasında şu sözlere yer vermiştir: "İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. ...Hiç bir delil-i mantıkîye istinat etmeyen birtakım ananelerin, akîdelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur; belki de hiç olmaz. Terakkide kuyûd ve şurûtu aşamayan milletler hayatı makul ve amelî müşahede edemezler. Hayat felsefesini vasi gören milletlerin taht-i hâkimiyet ve esaretine girmeye mahkûmdurlar. ..."

Bu misaller, aynı zamanda, Atatürk'ün, düşünümsel kültürün de Türk milletini oluşturan bireylerin olanakların el verdiği ölçüde büyük bir sayısında mümkün olduğunca yüksek düzeylerde yer etmesini, benimsenme durumunda bulunmasını, hiç değilse bir ideal olarak arzuladığını gösterir. Bu böyle olunca, hiç şüphesiz ki Atatürk, gerek arı bilimsel kültürün ve gerekse düşünümsel kültürün, gerçek anlamı ve en yüksek düzeyi ile, Türk münevver insanında, Türk milletinin aydın zümresinin zihninde yer etmiş bulunmasının önemini duymakta idi; aydın zümremiz için akılcılık ve bilime ve bilimsel zihniyete içtenlikle ve açık seçik bir biçimde bilinçli olarak bağlı olması şartlarının muhakkak surette gerçekleşmesi gerektiğine şüphe götürmez bir şekilde inanmakta idi; bilim dışında hakiki mürşit aramanın cahilliğin, gafletin ve doğru yoldan ayrılmanın yanılmaz bir göstergesini oluşturduğu gerçeğini tam anlamıyla kavramalarının Türk milletinin tam ışıklı bir geleceğini güvence altına almanın vazgeçilmez şartı olduğu kesin inancını taşımakta idi.

Ayrıca, Atatürk'ün son alıntılanan bu sözlerinin de bize sarıh olarak hatırlattığı üzere Atatürk'ün kültür anlayışında, millî kültürümüzde bilim ile entellektüel kültüre önemli bir yer tanınması yanında, kendisi bu görüş ile tamamen uyumlu olarak, kültürün dinamik olması ve her zaman için gelişmeye açık bulunması gerektiğine de kuvvetle inanmaktaydı. Onun bu görüşünün makul ve isabetli olduğunu burada genel mülâhazalar ışığında göstermeye çalışalım.

Şöyle ki, uygarlık ve kültür bütün canlılar arasında sadece insana has bir özelliktir. İnsan bir uygarlık kurmayı, temelde, gelenek kurma yeteneğine borçludur. Çünkü, uygarlık kurma sürecinde çok önemli bir adım, sahip olduğu biyolojik özellikler dışında, insanın kazandığı birtakım yararlı alışkanlıkları kuşaktan kuşağa intikal ettirerek süreklileştirmesi adımdır. Ancak, gelenek kurma yoluyla sağlanan bu süreklileştirme herhangi bir aşamada dondurulup bırakılırsa, o zaman uygarlık kurma olayı da ortadan kalkar. Gelenek kurma yeteneği, bu takdirde uygarlık kurma yaratıcı faaliyetinin devamını önlemek durumuna girer.

Uygarlık kurma hasletinin bütün canlılar arasında sadece insana özgü belgisel bir vasıf, ayırıcı bir vasıf olduğuna ve bunun, temelde, insanın gelenek kurma yeteneğine dayandığına az önce işaret edildi. Çünkü insan, biyolojik özellikleri gereği sahip bulunduğu vasıflar dışında birtakım alışkanlıklar kazanır ve bu alışkanlıkları birtakım kuşaklar boyunca intikal ettirmek suretiyle özel eğitim yoluyla kazanması mümkündür. Fakat hayvanlarda bu gibi alışkanlıklar insan müdahalesi olmaksızın pekiştirilip süreklileştirilmez.

Böylece, biyolojik vasıflar gereği olmayan bu gibi ek alışkanlıklar hayvanlarda, kendilerinden kuşaktan kuşağa geçmediklerinden, her kuşakla birlikte kaybolup giderler. Ancak, insanların her kuşakta yeniden sağlayacakları özel eğitim sayesinde ve insanın hazırladığı özel ortamlarda bazı hayvanlarda bu gibi alışkanlıklar süreklileştirilebilmektedir.

İnsanların zıddına, hayvanlar, kendi kendilerine yaptıkları bütün şeyleri içgüdü yoluyla, insiyâki olarak yaparlar. Sahip oldukları vasıflar onlarda biyolojik kalıtım yoluyla nesilden nesile geçer. Onlarda insandaki uygarlık kurma faaliyeti türünden kazanılıp kendileri tarafından sürdürülen ek alışkanlıklar mevcut değildir. Alışkanlıkları hep soyaçekim kökenlidir, kalıtsaldır. İnsanın sahip olduğu gibi biyolojik katılımla bir kuşaktan bir sonraki kuşağa geçebilmesi için o vasfın onda biyolojik bir vasıf ortaya çıkmış olması gerekir; biyolojik etmenler aracılığı ile belirmiş olması icab eder.

Bir an için hayal gücümüzü zorlamak suretiyle insanın insan olarak kalmasına rağmen tür değiştirdiğini tasavvur edelim ve bunu dile getirecek bir iki misali gözlerimizin önünde canlandırmaya çalışalım. Örneğin, eğer, herhangi bir mütasyon yoluyla insanın bir kolu çekiç görevini üzerine alacak duruma gelirse, ya da bir parmağı testereye yahut da törpüye

dönüşürse, o zaman bu vasıflar böyle insanlarda kuşaktan kuşağa genler aracılığı ile geçer ve otomatik bir biçimde insan vasıfları arasında yer alır, yerleşir. Böylece de, bu gibi vasıfların ve bunların doğal sonucu olan alışkanlıkların bireylerde yerleşmesi için eğitimin herhangi bir rol oynamasına ihtiyaç bulunmaz.

İşte, hayvanların üyesi bulunduğu ve doğal olarak onlarda kuşaktan kuşağa geçen alışkanlıkların tümü bu türden alışkanlıklardır. Oysa uygarlık kurmaya ilişkin değişme süreçlerini oluşturan adımlar hep eğitim sayesinde, en geniş anlamı ile ve en genel kapsamı ile eğitim sayesinde, sürekleştirmek durumundadırlar. Örneğin, hayvanların aksine, insan, kendi yaptığı çekiç, törpü ve testere gibi aletler aracılığı ile demircilik ve marangozluk türünden işlerde eğitim yoluyla meleke ve alışkanlık kazanır ve kurduğu uygarlık sistemi içinde bu gibi mesleklerin süreklileşmesini sağlar, hattâ, geliştirerek süreklileşmesini âdeta bir tür güvence altına alır.

Bu en geniş anlamı ile eğitim olmasa, insanın sahip olduğu uygarlık vasıflarının hiç biri nesilden nesile intikal ederek sürüp gitmez. Bir insan yavrusu ıssız bir adada uygarlık ortamından uzak kalsa, onda kendiliğinden ateş yakma, okuyup yazma, hesap yapma gibi uygarlık ve kültür öğelerinden hiç biri belirmez. Arka arkaya birkaç kuşağı içine alacak bir süre boyunca okullarımız, fabrikalarımız kapansa, taşıt araçlarımız ortadan kaldırılsa, mahkemelerimiz, basımevlerimiz çalışmasa, bütün bunlar tümü ile tarihe gömülüp kaybolur; uygarlık, ulaştığı yüksek ve gelişmiş şekli ve aşmasıyla, tümüyle, felce uğrar.

Öte yandan, hayvanlarda da toplu yaşama örnekleriyle karşılaşılır. Bunların bazıları suların yollarını değiştirerek bunlardan belli biçimlerde yararlanmayı içgüdüleriyle yönlendirilen faaliyetleri sayesinde başarırlar. Bazıları avlarını yakalama içinde birbirleriyle işbirliği yaparlar; örneğin arslanlarda görüldüğü gibi. Yine, çok çok ilginç olarak, arı kovanında ve karınca yuvasında belli planlara göre oluşan ve karmaşık işbirliği koşulları altında gerçekleşen birtakım karmaşık faaliyet örneklerine rastlanır. ...

Fakat bu gibi hayvanlar, mütasyonlara uğrayarak türlerinde herhangi bir değişiklik olmadığı sürece, hiç bir zaman yaşam tarzlarında herhangi bir değişiklik yapamazlar. Başka bir ifade ile, bunlar hiç bir zaman yaşamlarını kolaylaştırmak ya da geliştirmek için yeni birtakım alışkanlıklar kazanma türünden dizgeli bir faaliyet biçimi içine giremezler. Bundan dolayıdır ki bir karınca yuvasındaki ya da bir arı kovanındaki uygarlıktan ve ya kültürden söz edilemez. Çünkü uygarlıkla kültürün temelindeki alış-

kanlık değiştirerek yeni gelenekler, faaliyetler ve eğilimler kurma yeteneği veya kabiliyeti yalnızca biyolojik yollar dışında kazanılmış vasıflara ilişkin olmak durumundadır.

Ayrıca, kolayca görüldüğü üzere, uygarlık kurma faaliyetinin temelindeki gelenek oluşturma kabiliyeti insanda biyolojik kökenli olmayan yeni gelişmeler yaratma yeteneği ya da olanağı tabanı üzerine eklenmektedir, böylece bir temel üzerine dayanmaktadır. Uygarlıkta, böylece, uygarlığın gelenek kurma oluşturuçu ögesi kadar, hattâ ondan da daha ön planda olmak üzere, gelişmeler içinde girerek gerektiğinde geleneklerden kopma, yani yaratıcı faaliyet gösterebilme karakteristiği de, belgisi de, kesinlikle vurgulanmak zorundadır.

Burada söz konusu olan bu önceliğin zihinlerde sarahatle yer etmesi gerekir. Buna önemle değinmekte büyük yarar vardır. Uygarlık kurulması sürecinde gelenek geliştirme yeteneğinin yeri büyüktür. Bunu inkar etmek çok hatalı olur. Fakat geleneklerin kendileri de çok zaman geliştirilmeye elverişlidir. Gelecekleri bu önemli fonksiyonları münasebetiyle taşlamış, donup kalmış, durumunda şeyler olarak düşünmek doğru olmaz. Fakat, öte yandan da, gerektiğinde, gelenekler tümü ile tarihe kavuşacak, yerlerini daha üstün uygarlık görünüm ve düzenlemelerine bırakacaklardı. Uygarlıkla kültürün çağlar boyunca uluslararası seyri böyle bir yörünge üzerinde uzanagelmıştır. İnsanlık tarihi bu yolu gözler önüne sermektedir. Bu yol ise insanlığın tarihsel kaderini bu güne değin su yüzüne çıkmış olan şekliyle görüntülemektedir.

Geleneklerin, gerektiğinde yerlerini daha üstün uygarlık ve kültür düzenlerine bırakmak durumunda oldukları genel kuralını, ya da gerçeğini, kabul etmeksizin uygarlıktaki görkemli turmanışları tasavvur etmek imkânsızdır. Kaydedilmeye değer ki, Atatürk'ün kültür ve uygarlık görüşünde bu ayırım büyük bir incelik ve düşünce derinliği ile belirtilmekte, bu önemli sorun üzerinde titizlikle ve ısrarla durulmaktadır.

Hiç şüphe yok ki, insan aklının üstün olanak ölçülerine ulaşmış olması sayesinde diğer hayvanlara kıyasla yüksek ve seçkin vasıflara sahip olabilmıştır. Fakat anlaşıldığına göre bu konuda bazı diğer hususların da etkili olduğu savı, makul bir düşünce olarak ileri sürülebilir. Örneğin, insanın iki ayağı üzerinde hareket etmek suretiyle ellerini ve kollarını yürümeye yardımcı olmaktan gayri bazı işlerde faaliyet göstermek üzere serbest bırakmış olması, büyük bir önem taşımışa benziyor. Yine insan yavrusunun uzunca bir süre anne ve baba ihtimam ve bakımı gereksinme-

si içinde bulunmasının, bir eğitim süreç ve aşamasından geçmesinde ve böylelikle gelenek kurma özelliklerini kazanmasında yardımcı ve hattâ önyak olduğu da muhakkaktır.

Uygarlık kurma faaliyeti olması, insan bugün de mağara çağında yaşamakta devam edecektir. Acaba uygarlığın büyük dönüşmelerini, muazzam istihalelerini, yaratan etmenler özellikle hangileridir? Herhalde şurası muhakkaktır ki, uygarlığın hemen her alanında bilim ile teknolojiye yeni yeni buluşlar önemli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve teknoloji uygarlık ile kültürün durağan evreleri bakımından geri planda bulunabilirler. Fakat uygarlıkla kültürün dinamik yönleri açısından bilim ile teknolojinin devindirici güç olarak çok büyük önem taşıdıklarından hiç şüphe olmasa gerekir.

Demek ki, kısaca kültür ve uygarlık kurma sürecinde gelenek kurma yeteneği daha üstün yeni geleneklerin yolunu tıkamaması koşuluyla yararlı olmak, yararlı olmayı güvence altına almak durumundadır. Gelenek kurma sürecinin önemi ancak bunun uygarlık tırmanışları yapma ve yeni alışkanlıklara girme sürecine bir ek olarak büyük anlam kazanmaktadır. Başka bir ifade ile uygarlık ve kültürün gelişme süreci ortadan kalktığı takdirde evrensel tarih büyük ölçüde anlamını yitirmek durumuna girer. Böylece de, Atatürk'ün kültürle uygarlığın gelişkenlik yönüne verdiği büyük önemin ne kadar yerinde ve isabetli olduğu da daha açık seçik bir şekilde kavranıp anlaşılabilir.

Fransız, Alman, İngiliz, Çin ve Japon fizik ve matematikleri arasında hiç bir fark yoktur. Çeşitli endüstri dalları bakımından da durum böyledir. Fakat, birikimleri aynı olsa da, bir Hollandalı İtalyan değildir. Bir Arab Çinli, bir Alman İngiliz ya da İsveçli değildir; olmak da istemez. Şu halde, ortaklaşa paylaştıkları bilim ve entellektüel kültür kesimi dışında kültürlerin başlıca benzerlikleri ve farkları hangi kültür öğelerinde bulunur ve bu benzerlik ve farklılıkları ne gibi boyutlara ulaşabilir.

Dil, tarih, müzik ve güzel sanatlar gibi millî kültür unsurları çeşitli topluluklar ve milletler arasında en çok farklılık, yerel renk ve nuans değişiklikleri gösterebilen kültür unsurlarıdır. Bunlardaki özellikleri saptamak için bunların, ayrıntılarıyla, teker teker incelenmeleri gerekir. Ancak bu suretle konuda, yerine göre açık seçik, yerine göre de yaklaşık sonuçlara ulaşılabilir.

Fakat belki daha da önemlisi, entellektüel veya düşünümsel kültür kesimi içinde bulunup farklı toplulukları arasında ister istemez değişik olan

ve hattâ bir dereceye kadar bağdaştırılmaları zor olan değer yargıları ve değerlendirme çerçeve ve yaklaşımları bulunması tabiidir. Bunlar çeşitli milletler için hayati önem taşımak durumunda da olabilirler. Böylece de düşünümsel kültür kesiminin zenginliği millî çıkarların kollanması ve korunması açısından da kalburüstü önem taşımak durumundadır.

Ayrıca, çeşitli kültür unsurları arasında önemleri açısından da yer yer bir sıralama kurulması düşünülebilir. Bunda ayrıntılara inmek çok zor olduğu gibi, bu tür yargılarda hiç değilse bir ölçüde ve ister istemez, düşünceler salt anlamda olmaktan fazla uzlaşımsal bir mahiyet taşımak zorundadır. Ayrıca böyle bir sıralama genellikle farklı açılardan seçilecek temel değer yargılarına göre hepsi de geçerli ve az çok farklı sonuçlara ulaşılmasına yol açabilir. Ancak milli kültürümüzün düşünümsel kültür kesimi ile bu kültür unsuru öğelerinin dışında kalan kesimini iki ana grup olarak kıyaslamak söz konusu olduğunda, bunu milletin ağır şartlar ve elverişsiz dış rekabetler karşısında bir milli varlığın egemenliğini koruyabilmesi ve ayakta kalabilmesi sorunu ile yakın ilişki içinde mütalaa edilebilecek yönleriyle ele almak da çok önemli bir faktör olarak işe karışabilir.

Bu hususu, Atatürk'ün yukarıda da sunulmuş bir beyanını, Türkçesi biraz sadeleştirilmiş bir şekliyle, burada bir daha sunmak ve yazımızın bu bağlamı içinde değerlendirmek suretiyle yanıtlamak veya yanıtlanmasını okuyucuya bırakmak doğru olur.

30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yaptığı bir konuşmada Atatürk ifadesi sadeleştirilmiş şekliyle şöyle söylemiştir:

Efendiler. Milletimizin hedefi, milletimizin ülküsü, bütün cihanda tam manasiyle uygar bir topluluk vasıflarına sahip olmaktır. Bilirsiniz ki dünyada her kavmin varlığı, değeri, özgür ve bağımsız yaşama hakkı, malik olduğu uygarlık ürünleriyle ve uygarlığa yapacağı katkılarla orantılıdır. Uygarlığa katkıda bulunmak imkanlarından yoksun olan kavimler özgürlük ve bağımsızlıklarından mahrum bırakılma durumuna girmeye mahkumdurlar. Beşeriyet tarihi baştan başa bu dediğimi pekiştirmektedir. Uygarlık yolunda yürümek ve başarı göstermek yaşamını sürdürmenin şartıdır. Bu yol üzerinde durakalanlar, yahut da bu yol üzerinde ileriye değil de geriye bakmak bilgisizlik ve kavrayışsızlığı içinde bulunanlar, genel uygarlığın coşarak ilerleyen selinin içinde boğulma durumuna düşmekten kendilerini kartaramazlar.

